

Świadomość historyczna mieszkańców Szczecina¹

Problematyka świadomości historycznej, chociaż najczęściej kojarzy się z historią poruszana jest również przez przedstawicieli innych nauk, w tym socjologów. W literaturze przedmiotu można spotkać wiele różnych definicji tego pojęcia. Najogólniej świadomość historyczna rozumiana może być rozumiana jako „*zespół wyobrażeń odnoszących się do przeszłości, zwłaszcza przeszłości grupy, z którą jednostka identyfikuje się (np. narodu, Kościoła, państwa, partii)*”².

Dla Andrzeja Grabskiego świadomością historyczną są „*wszelkie sposoby wyrażania historycznych treści poczynając od najbardziej prymitywnych symboli, przez sztukę o tematyce historycznej, po mniej lub bardziej rozbudowane doktryny historyczne, elementy historyczne wszelkich ideologii, teorii społecznych [...] wreszcie obyczajowości, mody [...] słowem wszystko co stanowi komponenty kultury*”³.

Jerzy Topolski proponuje żeby przez świadomość historyczną rozumieć *funkcjonujący w toku ludzkiego działania (zarówno indywidualnego jak i społecznego) zasób wiedzy i system ocen dotyczących przeszłości społeczeństwa*”⁴.

Jan Pomorski zwraca uwagę, iż świadomość historyczna to nie tylko wiedza naukowa ale również potoczne wyobrażenia o przeszłości, które zostały ukształtowane przez kulturę danej zbiorowości oraz przekaz związany z historycznymi doświadczeniami żyjących aktualnie jednostek, a także „*tradycję przeszłości*” przekazywaną z pokolenia na pokolenie”⁵

Jerzy Maternicki określa świadomość historyczną jako „*kompleks wyobrażeń o przeszłości wraz z towarzyszącym tym wyobrażeniom systemem wartości*”⁶.

¹ Publikacja w języku angielskim ukaże się w 2015 roku w monografii „Nations, Regions, Organizations – Regionalizing the global society: theory and practice”, pod red. O. Kozłowej i R. Bartłomiejskiego

² <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3984377/swiadomosc-historyczna.html> [dostęp: 19.07.13 r. godz. 16.51].

³ Grabski A. F., *Badania dziejów społeczeństwa a problematyka świadomości historycznej*, „Dzieje Najnowsze”, 1976, nr 1, s. 10-11.

⁴ Jerzy Topolski, *Wstęp*, w: *Świadomość historyczna Polaków*, red. J. Topolski, Łódź 1981, s. 5 – 6.

⁵ Pomorski J., *Spoleczna funkcja historii – analiza kontekstów znaczeniowych pojęcia*, w: *Spoleczna funkcja historii a wspolczesnosć*, red. Z. Mańkowski, J. Pomorski. Lublin 1985, s. 10.

⁶ Maternicki J., *Historia – kultura historyczna – świadomość historyczna*, „Wiadomości Historyczne”, 1984, nr 5-6, s. 40.

Badacze, analizując świadomość historyczną, zwracają uwagę, iż składa się nań kilka zasadniczych elementów i tak A. Grabski wyodrębnia:

1. Krąg procesów i zjawisk związanych z kształtowaniem się wyobrażeń historycznych i postaw w stosunku do przeszłości, (począwszy od najbardziej prymitywnych form myślenia historycznego takich jak mity, legendy, tradycja, skończywszy na formach rozwiniętych).
2. Zjawiska związane z transmisją treści historycznych i postaw wobec historii. Są to wszelkie formy edukacji historycznej i to zarówno dojrzałe, naukowe jak i prymitywne np. przekaz ustny.
3. Świadomość historyczna w ścisłym znaczeniu tego słowa, czyli wyobrażenia o przeszłości oraz związane z nimi wartościowanie.

Według Maternickiego świadomość historyczna jest zjawiskiem wielowarstwowym. Składa się:

1. Z warstwy faktograficznej (zewnętrznej), czyli wyobrażeń o konkretnych wydarzeniach i postaciach historycznych (ewentualnie quasi – historycznych w przypadku świadomości zmitologizowanej).
2. Ze sfery sądów ogólnych dotyczących całokształtu dziejów własnej wspólnoty i wyrażający jej podstawowy system wartości.
3. Z historiozofii, czyli zespołu wyobrażeń o stawaniu się dziejów i ich mechanizmach.

Wspomniany autor podkreśla również związek świadomości historycznej z działaniem ludzkim⁷.

Dla socjologów świadomość historyczna, czy też bardziej pamięć społeczna przedmiotem analizy stała się stosunkowo wcześniej. Już w 1897 roku Kazimierz Kelles – Krauz badał związki między czasem przeszłym a teraźniejszością⁸.

Barbara Szacka zwraca uwagę na społeczny aspekt pamięci o przeszłości mówiąc, iż pod pojęciem społecznej pamięci przeszłości rozumie „wielkie podzielane przez członków danej zbiorowości wyobrażenia o tym, co działo się w jej przeszłości, a także wszelkie formy upamiętniania tej przeszłości”⁹. Wspomniana autorka zwraca również uwagę, że istnieją

⁷ Maternicki J., *Historia – kultura historyczna – świadomość historyczna*, „Wiadomości Historyczne”, 1984, nr 5-6, s.30.

⁸ Kazimierz Kelles – Krauz, *Socjologiczne prawo retrospekcji*, w: *Pisma wybrane*, Warszawa 1962, t. 1, s. 251, cyt. za Joanna Filipowicz, *Pojęcie pamięci społecznej w nauce polskiej*, „Kultura i Historia” 2002, nr 2, s. 26.

⁹ Szacka B., *Czas przeszły i pamięć społeczna. Przemiany świadomości historycznej inteligencji polskiej 1965-1988*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990, s. 8

rozbieżności w pojmowaniu przeszłości przez historyków i socjologów. Dla pierwszych historia ma charakter liniowy tzn. jest ciągiem usystematyzowanych faktów o przeszłości o charakterze zobiektywizowanym przez naukę. Drudzy zwracają uwagę na subiektywny i niepełny charakter świadomości historycznej oraz wpływ kontekstu społecznego, zwłaszcza współczesności na wiedzę o przeszłości¹⁰. Dla Barbary Szackiej społeczna pamięć przeszłości, także jej ocena, jest elementem tożsamości grupy, który pozwala jej na odróżnianie się spośród innych grup. Jest też wyrazem aktualnych poglądów jednostek i zbiorowości na rzeczywistość społeczną, co pośrednio prowadzi do poznania politycznych preferencji respondentów, ponieważ opinie te mają swe odbicie w konstatacji przeszłych zdarzeń i postaci¹¹ przez przedstawicieli różnych grup społecznych. Ponadto ważnym czynnikiem, mającym wpływ na te opinie są makrosystemowe warunki w jakich odbywa się przekaz - zwłaszcza socjalizacja, w tym edukacja. To ostatnie stwierdzenie legło u podstaw prezentowanych badań¹².

Wspomniana autorka prowadziła również badania dotyczące świadomości historycznej inteligencji polskiej, w których stwierdziła istotne znaczenie kontekstu społecznego dla świadomości historycznej respondentów. Jej analiza nie obejmowała jednak treści związanych z przytaczanymi przez badanych wydarzeniami historycznymi¹³, co zostało uwzględnione w badaniach świadomości historycznej mieszkańców Szczecina, których częściowe wyniki są prezentowane poniżej.

Celem badania było określenie różnic międzypokoleniowych w postrzeganiu przeszłości wśród dwóch pokoleń mieszkańców Szczecina. Respondenci zostali podzieleni na dwie kategorie wiekowe: osoby między 60 – 69 rokiem życia oraz osoby mieszczące się w przedziale 18 – 29 lat.

Starsze pokolenie, to osoby, które proces edukacji zaczęły realizować między 1951 a 1960 rokiem, czyli w okresie realnego socjalizmu. Także większość ich dorosłego i zawodowego życia przypadła na ten okres. Żyły one na granicy dwóch światów ideologii socjalizmu tworzonej przez przekaz o charakterze instytucjonalnym i sformalizowanym (szkoła, instytucje publiczne, media) oraz świecie pamięci nieformalnej realizowanej przez rodzinę, część znajomych, opozycję i częściowo kościół.

Młodsza generacja dorastała w zupełnie innych uwarunkowaniach. Jest to pokolenie, które edukację, w przypadku najstarszych z nich, zaczęło w 1991 roku a więc już po przełomie

¹⁰ Por. Szacka B., *Czas przeszły i* dz. cyt.

¹¹ Por. Tamże, s. 14 - 15

¹² Koncepcja badań została opracowana przez prof. Jacka Leońskiego

¹³ Por. Szacka B., *Czas przeszły i* dz. cyt.

roku 1989. Przekaz rodzinny, czy znajomych, przynajmniej w zasadniczych kwestiach, pozostał ten sam, co najwyżej ocena socjalistycznej przeszłości może być różna. Zmieniła się diametralnie retoryka zewnętrzna, sformalizowana, która na plan pierwszy wysunęła wartości liberalne, związane z rozwojem demokracji i wolnego rynku.

Charakterystyka badanej zbiorowości

Badania zrealizowano od marca do końca maja 2013 r. w ramach przedmiotu ćwiczenia terenowe. Do niniejszego referatu opracowano 32 wywiady¹⁴. Wywiad składał się dwóch części - pierwsza dotyczyła zagadnień związanych z historią Polski. Część druga poruszała kwestie związane z historią świata. W niniejszym opracowaniu zostały przeanalizowane wybrane aspekty świadomości historycznej dotyczącej dziejów Polski. Celem badania było określenie różnic międzypokoleniowych w świadomości historycznej mieszkańców Szczecina. Studenci realizowali dwa wywiady. Jeden z osobą w przedziale wieku 18 – 29 lat (16 osób), a więc pokolenia, którego proces dorastania przebiegał w Polsce po 1989 roku. Drugi wywiad był przeprowadzony wśród respondentów w wieku 60 – 69 lat (16 osób), a więc tych szczecinian, których proces dojrzewania realizowany był w pierwszych latach powojennych.

Ważnym etapem badań jest określenie cech respondentów jedną z nich jest płeć badanych (tab. 1)

Tab. 1

PŁEĆ BADANYCH

<i>Grupa wiekowa</i>	<i>Płeć</i>		<i>Ogółem</i>
	<i>Kobieta</i>	<i>Mężczyzna</i>	
<i>18 – 29 lat</i>	7	9	16
<i>60 – 69 lat</i>	5	11	16
Razem	12	20	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego

W obu grupach badanych dominują mężczyźni. W młodszej grupie jest 9 mężczyzn wobec 7 kobiet. Wśród starszego pokolenia wskaźnik ten jeszcze rośnie – 11 mężczyzn i 5 kobiet. Wydaje się, że stan ten jest wynikiem niechęci kobiet do udzielania odpowiedzi związanych z historią – część z wytypowanych do badania kobiet odmówiła w nich udziału

¹⁴ Pozostałe, z różnych względów merytorycznych np. brak uwzględnienie pełnego spektrum, zagadnień, źle przeprowadzony wywiad, czy wątpliwości dotyczące okoliczności przeprowadzenia wywiadu, w niniejszym opracowaniu zostały odrzucone.

twierdząc, że nie interesuje historia - i to pomimo zapewnień ankierów, że pytania nie mają na celu badania ich wiedzy.

Zbadano także wykształcenie respondentów (tab. 2).

Tab. 2

WYKSZTAŁCENIE A GRUPA WIEKOWA RESPONDENTÓW

Wykształcenie	Grupa wiekowa		Ogółem
	18 – 29 lat	60 – 69 lat	
Podstawowe i zawodowe	1	3	4
Średnie i policealne	10	8	18
Niepełne wyższe i wyższe	5	5	10
Razem	16	16	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego.

Dominują badani o wykształceniu średnim. Wśród młodszych respondentów stanowią oni 10 osób, wśród starszych 8. W obu grupach osoby z wykształceniem niepełnym wyższym i wyższym liczą po 5 badanych. Stosunkowo najmniej liczną kategorią są osoby z wykształceniem co najwyżej zawodowym. W przypadku grupy młodszej to 1 osoba, a w odniesieniu do starszego pokolenia 3 osoby. Istniejąca struktura wykształcenia w obu populacjach ma zbliżony charakter, chociaż nie w pełni odzwierciedla populację miasta¹⁵.

Przeanalizowano zawód badanych (tab.3). Podstawą kategorizacji była społeczna klasyfikacja zawodów¹⁶.

Tab. 3

GRUPA ZAWODOWA RESPONDENTÓW A GRUPA WIEKOWA

Grupa zawodowa	Grupa wiekowa		Ogółem
	18 – 29 lat	60 – 69 lat	
0 (najwyżsi urzędnicy państwowi, kierownictwo organizacji, dyrektorzy przedsiębiorstw, menedżerowie)	-	-	-
1 (specjaliści)	-	2	2
2 (technicy i wyspecjalizowani pracownicy administracyjno-biurowi)	1	-	1
3 (pracownicy umysłowi średniego i niższego szczebla)	-	1	1
4 (sprzedawcy i szeregowi pracownicy usług)	1	-	1
5 (wykwalifikowani pracownicy fizyczni brygadziści i pracownicy fizyczni nadzoru)	-	3	3
6 (półwykwalifikowani i niewykwalifikowani pracownicy fizyczni)	1	-	1
7 (rolnicy)	-	-	-
8 (właściciele zakładów wytwórczych i usług materialnych)	-	1	1

¹⁵ Por. Raport z wyników w województwie zachodniopomorskim Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Olsztyn 2012, s. 48.

¹⁶ Por. Domański H., Sawiński Z., Słomczyński K., *Nowa klasyfikacja i skale zawodów: socjologiczne wskaźniki pozycji społecznej w Polsce*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2007

9 (<i>inne zawody oraz osoby niesklasyfikowane</i>)	13	9	22
Razem:	16	16	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego.

Najliczniejszą, w obu zbiorach, kategorią zawodową są przedstawiciele grupy dziewiętej – 13 osób wśród młodszych i 9 osób wśród starszych szczecinian. Nie jest to jakiś zadziwiający fakt, biorąc pod uwagę, iż większość wśród kategorii wiekowej 18 – 29 stanowili studenci (9 os.) oraz bezrobotni (4 os.)¹⁷, a wśród sześćdziesięciolatków na kategorię tę składają się emeryci (7 os.) oraz gospodynie domowe (2 os.). Istniejące odmienności wśród obu zbiorów wynikają głównie z innej sytuacji edukacyjnej oraz pracy w jakiej znajdują się, z racji różnicy wieku, obie kategorie respondentów.

Ostatnią badaną cechą respondentów był czas zamieszkania w Szczecinie (tab. 4)

Tab. 4

DŁUGOŚĆ CZASU ZAMIESZKIWANIA W SZCZECINIE A GRUPA WIEKOWA

<i>Czas zamieszkiwania w Szczecinie</i>	<i>Grupa wiekowa</i>		<i>Ogółem</i>
	<i>18 – 29 lat</i>	<i>18 – 29 lat</i>	
<i>Od urodzenia</i>	11	5	16
<i>Od dzieciństwa (ok. 5 r.ż.)</i>	1	2	3
<i>Od okresu dojrzewania (ok. 15 r.ż.)</i>	2	-	2
<i>Od usamodzielnienia się (ok. 20 r.ż.)</i>	1	5	6
<i>Później</i>	1	4	5
Razem:	16	16	32

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego.

Połowa (16 os.) respondentów to rodowici Szczecinianie. Wśród młodszej grupy stanowią oni dominującą liczebnie kategorię badanych - 11 na 16 osób. Nieco inaczej długość zamieszkania w Szczecinie przedstawia się wśród starszego pokolenia. Od urodzenia mieszka tu 5 osób. Tak samo liczną kategorię (5 os.) stanowią badani mieszkający w mieście od momentu usamodzielnienia się. 4 osoby osiedliły się w Szczecinie już po uzyskaniu niezależności. W gronie osób, które mieszkają w mieście 2 od dzieciństwa 2 osoby to ludzie młodzi, a 1 należy do starszego pokolenia. Wśród osób starszych nie ma mieszkańców, którzy zamieszkują miasto od okresu dojrzewania, w kategorii młodszej w tym okresie osiedliły się w mieście 2 osoby. Różnice w okresie zamieszkiwania między badanymi grupami wiekowymi

¹⁷ Bezrobocie wśród tej kategorii wiekowej w Szczecinie wynosi blisko 30% respondentów. Por. http://www.wup.pl/index.php?id=1415#menu_top [16.09.13 r. godz. 19.00].

wynikają głównie z historycznych uwarunkowań regionu tzn. z procesu przejmowania przez polską administrację miasta po drugiej wojnie światowej oraz wynikającego z tego faktu osadnictwa.

Świadomość historyczna mieszkańców Szczecina

Jak wcześniej wspomniano celem badania było sformułowanie diagnozy dotyczącej stanu wiedzy historycznej wśród mieszkańców Szczecina oraz określenie różnic międzypokoleniowych w tym zakresie. Badanie dotyczyło takich kwestii jak sposobu rozumienia historii, wydarzeń historycznych, które są, zdaniem respondentów, najważniejsze dla dziejów Polski i świata, a także postaci z nimi związanych.

Pierwsze zagadnienie dotyczyło sposobu definiowania przez badanych historii. Przytaczane przez nich określenia można sklasyfikować w pięć podstawowych kategorii definicji:

1. Szkolne – przedstawiają historię jako swoistego rodzaju naukę/wiedzę opisującą przeszłość.
 - „...nauka, z której czerpiemy informacje o przeszłych zdarzeniach...”
 - „...wiedza o czasach minionych...”
2. Procesualne – dzieje są tu rozumiane jako pewien ciąg zdarzeń przyczynowo – skutkowych, których następstwa odczuwane są w teraźniejszości
 - „...zapis dziejów, doświadczeń przodków i wydarzeń, które kształtują nas w teraźniejszości oraz w przyszłości...”
3. Osobiste – własne życie i doświadczenia są czynnikiem odniesienia do przeszłości
 - „...zlepek wydarzeń sięgających poza okres mojego urodzenia...”
 - „...zbiór wszystkich obrazów, które mam w pamięci, wszystkie te chwile, które [...] wciąż we mnie żyją i do nich wracam...”
4. Tożsamościowe – historia jest tu czynnikiem identyfikacji własnej zbiorowości oraz odróżniania jednych zbiorowości od drugich.
 - „...coś co było ale z nami pozostanie, coś co nas określa...”
 - „...zbiór faktów i wydarzeń, które tworzą nasze bogactwo historyczne i kulturowe...”

5. Praktyczne – przeszłość pełni w terażniejszości określone funkcje na przykład może być rodzajem przestrogi dla współczesnych ludzi.

- „...informacja przetwarzana gdzieś z zaszłych czasów, którą traktować możemy jako przestrożę, byśmy nie popełniali tych samych błędów...”
- [dzięki niej – przyp. aut] „...możemy uczyć się na błędach i nauczyć czegoś nowego...”

Próbowano również określić, czy wśród badanych istnieją różnice międzypokoleniowe w sposobie pojmowania historii (Tab. 5)

Tab. 5

SPOSOBY DEFINIOWANIA HISTORII W POSZCZEGÓLNYCH GRUPACH WIEKOWYCH

<i>Typ definicji</i>	<i>Grupa wiekowa</i>		<i>Ogółem</i>
	<i>18 – 29 lat</i>	<i>60 – 69 lat</i>	
<i>Szkolna</i>	8	6	14
<i>Procesualna</i>	2	1	3
<i>Osobista</i>	-	5	5
<i>Tożsamościowa</i>	4	2	6
<i>Praktyczna</i>	2	2	4
<i>Razem:</i>	16	16	32

Zródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego

Dominującym sposobem określania historii jest terminologia szkolna – 14 osób w tym 8 osób z młodszego pokolenia i 6 ze starszego. Dalej w kolejności wskazań:

- tożsamościowa – 6 osób;
- osobista – 5 osób;
- praktyczna – 4 osoby;
- procesualna – 3 osoby.

Można zaobserwować różnice między pokoleniami w sposobie rozumienia historii. Wśród młodszych respondentów (8 os.) przeważa terminologia szkolna, co niewątpliwie wynika z niedawno ukończonego etapu edukacji, który większość z młodzieży ma świeżo w pamięci. Drugim w kolejności sposobem określania przeszłości jest wskazywanie na element tożsamościowy (6 os.), przy czym można zauważyć różnice między obiema grupami. Zdecydowanie więcej ludzi młodych (4 os.) niż starszych (2 os.) wyodrębnia w ten sposób

historię. Jeszcze większe odmienności występują między badanymi kategoriami w przypadku definicji o charakterze osobistym (5 os.), które są tylko i wy łącznie przytaczane przez sześćdziesięciolatków. Dla nich własne życie, a w zasadzie świadomość jego kresu jest sposobem patrzenia na przeszłość „...[historią – przyp. aut] *można nazwać już moje życie, bo niedługo może dobiec końca...*”. Część z osób starszych zwraca również uwagę, iż minione dzieje to nie tylko wielkie wydarzenia i dokonania, ale również ciężka praca zwykłych szarych ludzi - widać tu poczucie godności i dumy z własnych życiowych dokonań, a także, z perspektywy wieku, szacunek do zwykłego, „szarego” człowieka oraz życzliwy stosunek w stosunku do innych ludzi. Są to, zdaniem badanych, tak samo ważne postaci jak postacie, czy czyny historyczne „...*największą dozą szacunku w moich oczach cieszą się ludzie, którzy robią coś dla innych...*”, „...*przecież każdy człowiek nosi w sobie niesamowite historie, a oni tylko powstanie i powstanie...*”.

Poproszono również respondentów o wyodrębnienie okresów w historii Polski (Tab. 6).

Tab. 6

SYSTEMATYKA OKRESÓW HISTORYCZNYCH A GRUPA WIEKOWA

Okresy historyczne		Grupa wiekowa		Ogółem*
		18 – 29 lat	60 – 69 lat	
Systematyka szkolna		9	8	17
Indywidualna	Kryterium religijne	3	1	4
	Kryterium wojenno niepodległościowe	1	2	3
	Kryterium typ/forma władzy	2	5	7
	Kryterium podmiotowe	-	1	1
Nie wiem		-	1	1
Razem:		17	18	35

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego

* Badani mogli przytoczyć kilka wydarzeń

Większość respondentów (17 os.) podczas wyodrębniania poszczególnych przedziałów czasowych w dziejach Polski stosuje typologię przyswojoną w okresie edukacji szkolnej. Najczęściej również badani podają tylko jedną systematykę. Tylko 3 osoby z badanych, podały dwie typologie związane wyodrębnianymi przez siebie okresami historycznymi. Zauważono obecność w systematyce dziejów Polski odmienności międzypokoleniowych – wśród młodszego pokolenia o 2 osoby więcej wskazuje podział historii Polski na okres „...*przed i po przyjęciu chrześcijaństwa...*”. Wśród starszego pokolenia częściej pojawiają się kryteria

związane z władzą (o 2 os. więcej), przy czym w kryterium tym typ i forma władzy mogą współistnieć ze sobą. Na przykład wyodrębniają „... *komunę i na to co po niej...*” ; „...*królów elekcyjnych i republikę...*”. W przypadku jednego z sześćdziesięciolatków pojawiło się kryterium podmiotowe „...*dzieje każdego z nas...*”.

Zwrócono się również do respondentów z prośbą o wymienienie najważniejszych politycznych, pozytywnych (tab.7) oraz negatywnych (tab. 9), wydarzeń związanych z polską historią.

Tab. 7

WYDARZENIA POLITYCZNE O POZYTYWNYM WYDŹWIĘK W DZIEJACH POLSKI
(dane ilościowe)

<i>Wydarzenia pozytywne</i>	<i>Ogółem*</i>
<i>O dużej liczbie wskazań w obu kategoriach</i>	5
<i>O małej liczbie wskazań w obu kategoriach</i>	13
<i>Wskazywane jedynie przez młodszych</i>	7
<i>Wskazywane tylko przez starszych</i>	14
<i>Nie wiem</i>	1
Razem:	40

Zródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego

* Badani mogli przytoczyć kilka wydarzeń

Respondenci przytoczyli 40 wydarzeń wpisujących się pozytywnie w dzieje naszego kraju. Można je usystematyzować w cztery kategorie: o dużej liczbie wskazań w obu kategoriach (od trzech wskazań wzwyż w grupie), o małej liczbie wskazań w obu kategoriach (do 2 wskazań w grupie), wskazywane jedynie przez młodszych oraz wskazywane tylko przez starszych. Odnotowano 6 zdarzeń o dużej liczbie wskazań. 13 wydarzeń miało małą liczbę wyborów, ale wymienili je przedstawiciele obu kategorii. Wśród młodzieży pojawiło się 7 zdarzeń, które nie dostrzegło starsze pokolenie, a sześćdziesięciolatkowie przytoczyli 14 zdarzeń, których nie wymieniła młodsza generacja.

Dokonano analizy wydarzeń, które miały największą liczbę wyborów (tab. 8)

Tab. 8

WYDARZENIA POLITYCZNE O POZYTYWNYM WYDŹWIĘKU W DZIEJACH
POLSKI WYMIENIONE PRZEZ OBA POKOLENIA

Rodzaj wydarzenia	Grupa wiekowa		Ogółem*
	18 – 29 lat	60 – 69 lat	
<i>Chrzest Polski</i>	8	4	12
<i>Konstytucja 3 Maja</i>	7	4	11
<i>Bitwa pod Grunwaldem</i>	4	4	8
<i>Odzyskanie niepodległości (1918 r.)</i>	6	3	9
<i>Wstąpienie do Unii Europejskiej</i>	2	3	5
Razem	27	18	45

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego

* Badani mogli przytoczyć kilka wydarzeń

Pomimo pewnej zgodności co do wyboru zdarzeń można zauważyć pewne różnice między obiema grupami. Chrzest Polski, uchwalenie Konstytucji 3 Maja oraz odzyskanie niepodległości jest bardziej istotne dla młodszego pokolenia Szczecinian. Zgodność międzypokoleniowa panuje jedynie w odniesieniu do Bitwy pod Grunwaldem (po 4 wskazania), natomiast większe znaczenie starsze pokolenie przypisuje wstąpieniu do UE.

Wśród zdarzeń o małej liczbie wyborów, które zostały dostrzeżone przez oba pokolenia wymienić należy: wybór Karola Wojtyły na Papieża (1m/2s¹⁸), pierwszą pielgrzymkę Jana Pawła II (1m/1s), zryw Solidarności (1m/2s), cud nad Wisłą (1m/1s), odsiecz wiedeńską (2m/1s), Zjazd Gnieźnieński (1m/1s), Unię Lubelską (1m/1s), koniec II wojny światowej (1m/1s), Wybór Władysława Jagiełły na króla Polski (2m/2s), upadek komunizmu (2m/2s), zamieszki w Stoczni Gdańskiej (1m/1s)¹⁹, wstąpienie do NATO, (2m/2s).

¹⁸ m - oznacza grupę wiekową 18 – 29 lat; s – 60 – 69 lat.

¹⁹ Interesujące, że żadna z osób, pomimo zamieszkiwania w Szczecinie, nie wskazała Stoczni Szczecińskiej jako ważnego uczestnika przeobrażeń. Wydaje się, iż to zjawisko należy przypisywać mediom, które wiele uwagi poświęcają znaczeniu dla procesu przemian pierwszej z wymienionych stoczni. – obie wskazujące osoby nie mieszkają w Szczecinie od urodzenia,

Przeanalizowano również odmiennosc między pokoleniami jeśli chodzi o postrzegania ważności zjawisk (rys. 1)

Rys. 1

Rozbieżności w postrzeganiu zjawisk w historii Polski

Ważne, pozytywne wydarzenia polityczne	
Młodzi	Starzy
Testament Krzywoustego	Koronacja Bolesława Chrobrego
Panowanie Kazimierza Wielkiego	Odkrycie Kopernika
Okres potęgi XV i XVI w	Tolerancja
Hołd Pruski	Powstanie Komisji Edukacji Narodowej
Powstanie Warszawskie	Powstanie styczniowe
Powstanie PRL	Sytuacja w Wielkopolsce pod zaborami
Pierwsze wolne wybory	Przywódstwo Piłsudskiego
	Konstytucja marcowa
	Odbudowa kraju
	Podpisanie Manifestu PKWN
	Reforma rolna
	Powrót do demokracji
	Wyjście żołnierzy ZSRR z Polski

Wśród badanych grup wiekowych można wyodrębnić dwie kategorie osób. Do pierwszej należą jednostki, które patrzą na historię procesualnie tzn., przeszłość jest dla nich pewnym ciągiem zdarzeń „...panowanie Kazimierza Wielkiego...”, „okres potęgi XV i XVI w. ...”, „sytuacja w Wielkopolsce pod zaborami ...”, „odbudowa kraju ...”. Do drugiej kategorii zaliczyć należy osoby, w których świadomości dzieje wyznaczone są przez konkretne zdarzenia np. „...Hołd Pruski, Konstytucja marcowa, Pierwsze wolne wybory...” itp. W związku z tym można mówić o dwóch typach świadomości historycznej wśród badanych: procesualnej i punktowej (zdarzeniowej).

Odnutowano również występowanie różnic między obiema grupami. Bardziej jednorodne spojrzenie na historię Polski ma młodzież. Świadczy o tym więcej wspólnych wyborów oraz mniej wskazań zindywidualizowanych. Sześćdziesięciolatkowie prezentują bardziej osobisty ogląd przeszłości. Taki stan rzeczy może wynikać z faktu, iż młodsze pokolenie, z racji długości życia i braku własnych doświadczeń nie wyrobiło sobie bardziej osobistego poglądu na historię Polski i w większym stopniu, niż starsze pokolenie, prezentuje „szkolny” punkt widzenia.

W badaniach poproszono także respondentów o wskazanie negatywnych wydarzeń w historii Polski (tab. 9)

Tab. 9

WYDARZENIA POLITYCZNE O NEGATYWNYM WYDŹWIĘKU W DZIEJACH POLSKI
(dane ilościowe)

<i>Wydarzenia negatywne</i>	Ogółem*
<i>O dużej liczbie wskazań w obu kategoriach</i>	5
<i>O małej liczbie wskazań w obu kategoriach</i>	4
<i>Wskazywane jedynie przez młodszych</i>	6
<i>Wskazywane tylko przez starszych</i>	10
<i>Nie wiem</i>	1
Razem:	26

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego

* Badani mogli przytoczyć kilka wydarzeń

Rozkład wskazań, biorąc pod uwagę ich mniejszą liczbę, kształtuje się podobnie jak w przypadku pozytywnych zdarzeń w historii Polski. I tu można zaobserwować bardziej zindywidualizowane podejście do przeszłości wśród sześćdziesięciolatków (10 zdarzeń, które nie wskazało młodsze pokolenie), niż dwudziestolatków (6 wydarzeń nie przytoczonych przez starszą generację).

W prezentowanym podejściu rozkład wyników jest jednak bardziej równomierny (tab. 10).

Tab. 10

WYDARZENIA POLITYCZNE O NEGATYWNYM WYDŹWIĘKU W DZIEJACH POLSKI
WSKAZYWANE PRZEZ OBA POKOLENIA

Rodzaj wydarzenia	<i>Grupa wiekowa</i>		Ogółem*
	<i>18 – 29 lat</i>	<i>60 – 69 lat</i>	
<i>Rozbiory Polski</i>	7	9	16
<i>II wojna światowa</i>	7	6	13
<i>Stan wojenny</i>	6	3	9
<i>Wolna elekcja i liberum veto</i>	3	1	4
<i>Rozbicie dzielnicowe</i>	3	1	4
Razem	25	20	46

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego

* Badani mogli przytoczyć kilka wydarzeń

Można zauważyć, iż w świadomości badanych występują dwa zdecydowanie negatywne zjawiska w dziejach Polski. Pierwsze z nich to rozbiory (16 wskazań), przy czym starsze pokolenie bardziej negatywnie określa to wydarzenie niż młodsze (o 2 wskazania więcej). Pełna zgodność panuje natomiast w odniesieniu do znaczenia II wojny światowej – obie grupy po 6 wskazań. Pozostałe wybory świadczą o istniejących w tym zakresie rozbieżnościach. Stan wojenny bardziej negatywnie oceniany jest przez młodsze pokolenie (6 os.), niż przez tych, przeżyli który go osobiście (3 os.). Wydaje się, że tu ważnym momentem odniesienia są doświadczenia obu grup wiekowych. O ile dla młodszego pokolenia wszystkie wymienione wydarzenia są przekazem nabytym o tyle wśród sześćdziesięciolatków tylko dwa pierwsze wydarzenia są „zastyszane”. Dla nich stan wojenny ma charakter osobistych przeżyć, które w odniesieniu chociażby do wojny mają postać o wiele łagodniejszą – stąd być może wynika niższa liczba wyborów tego zdarzenia wśród przedstawicieli tego pokolenia. Do negatywnych wydarzeń wspólnych dla obu pokoleń zaliczono jeszcze: *wolną elekcję i liberum veto (3m/1s)*, *rozbięcie dzielnicowe (3m/1s)*, *przyjęcie chrześcijaństwa przez Mieszka I (1m/1s)*, *powstania (1m/1s)*, *denacjonalizację przemysłu i sektora bankowego w III RP(1m/1s)*, *I i II wojnę światową (1m/1s)*.

Jednocześnie sprawdzono rozbieżności jakie panują w postrzeganiu negatywnych wydarzeń w obu pokoleniach badanych (rys. 2).

Rys. 2

ROZBIEŻNOŚCI W POSTRZEGANIU NEGATYWNYCH WYDARZEŃ W OBU POKOLENIACH BADANYCH

Ważne, negatywne wydarzenia polityczne	
Młodzi	Starzy
<i>Powstanie Warszawskie</i>	<i>Konflikt kozacki</i> <i>„Ślepy” patriotyzm, w którym</i> <i>nieprzygotowana ludność cywilna rzuca się na</i> <i>silniejszych wrogów</i>
<i>Okres PRL</i> <i>Ustrój komunistyczny i podległość ZSRR</i>	<i>Utworzenie WP przy Armii Czerwonej</i> <i>Komunizm</i>
<i>Godzina policyjna</i> <i>Okrągły stół</i>	<i>Grudzień 70</i> <i>Pacyfikacja kopalni Wujek</i> <i>Brak zrozumienia pomiędzy poszczególnymi</i> <i>warstwami</i> <i>Prywatyzacja</i> <i>Udział w wojnie w Iraku</i> <i>Bezkarność PO</i>

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego.

Uważna analiza rozbieżności wskaże, że część z nich ma charakter pozorny i wynika z istnienia, zasygnalizowanych już wcześniej, dwóch typów świadomości historycznej - procesualnej i punktowej. Na przykład w negatywnej ocenie „...*Powstania Warszawskiego*...” mieści się „ślepy” patriotyzm, w którym nieprzygotowana ludność cywilna rzuca się na silniejszych wrogów. Można też stwierdzić że pewne wymieniane przez badanych wydarzenia są trochę innym nazwaniem tego samego. Przykładem niech będzie: *okres PRL, ustrój komunistyczny i podległość ZSRR i komunizm*. Istotna różnica występuje w określaniu najnowszej historii Polski. Dla młodszego pokolenia wyraźną cezurą czasową jest Okrągły Stół, podczas gdy dla starszego pokolenia przeszłość to wczoraj²⁰ o czym świadczy umieszczenie w zbiorze negatywnym *Bezkarność PO* – partii założonej w 2001 roku oraz mającej miejsce w 2003 r. *wojnie w Iraku* i to pomimo narzuconej badanym cezury czasowej do 2000 roku

Rozbieżności w interpretowaniu tych samych wydarzeń

Odmienności pomiędzy pokoleniami dotyczą także postrzegania poszczególnych wydarzeń w dziejach Polski. Przykładem niech będą tu skojarzenia związane z przyjęciem chrześcijaństwa (rys. 3)

Rys. 3

PRZYJĘCIE CHRZEŚCIJAŃSTWA

Przyjęcie chrześcijaństwa		
Młodzi		Starzy
<i>pogaństwo</i>	<i>pogaństwo</i>	<i>Gniezno</i>
<i>religia</i>	<i>chrześcijaństwo</i>	
<i>katolicyzm</i>	<i>Mieszko I</i>	
<i>chrzcielnica</i>		
<i>chrzest</i>		
<i>papież</i>		
<i>król</i>		
<i>bogactwo duchowe</i>		
<i>orzeł biały</i>		

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego.

Wśród epitetów, jaki użyli respondenci dla scharakteryzowania ważnego ich zdaniem momentu w historii Polskim jakim było przyjęcie chrześcijaństwa pojawiły się elementy wspólne dla obu kategorii badanych „...*pogaństwo, chrześcijaństwo, Mieszko I...*”. Wystąpiły również między młodszym a starszym pokoleniem rozbieżności, które o odmiennym sposobie

²⁰ W badaniach koniec określono na rok 2000.

postrzegania tego samego zjawiska. Zdecydowanie większe bogactwo określeń dla tego okresu, pojawia się wśród młodszej generacji (razem 12 określeń) niż w starszej (3 określenia). W przypadku młodzieży można dostrzec dwa aspekty funkcjonowania w ich świadomości tego ważnego dla historii Polski wydarzenia. Po pierwsze jest to aspekt związany z państwowością „...*król, orzeł biały...*”, po wtóre z doświadczeniem religijnym „...*pogaństwo, religia, katolicyzm, chrzcielnica, chrzest, papież, bogactwo duchowe...*” Zdecydowanie mniej określeń związanych z religią występuje wśród starszego pokolenia – w zasadzie tylko jedno słowo związane jest z tym aspektem chrztu Polski „...*chrześcijaństwo...*” a jedyne miano, które pojawiło się tylko wśród starszego pokolenia to nazwa pierwszej stolicy Polski „...*Gniezno...*”, czyli nazwa związana z państwowością. Występujące między dwoma kategoriami badanych różnice nie można wytłumaczyć inną interpretacją tego wydarzenia w toku nauki szkolnej. Analiza podręczników szkolnych²¹, z jakich korzystały obie grupy respondentów, wykazała przekaz zbliżonych treści zarówno pod względem ujęcia tematu jak i objętości tekstu. W podręczniku do historii w związku z przyjęciem przez Mieszka I chrześcijaństwa omówiono: sytuację polityczną Polski, znaczenie przyjęcie chrześcijaństwa dla integracji kulturowej i organizacyjnej państwa – treści te zajęły 34 wersy tekstu podręcznika²². Podobne treści znalazły się również w podręczniku z 2007 roku. Zajęły one 30 wersów tekstu²³. Można zatem stwierdzić, iż zaistniałe między starszym i młodszym pokoleniem odmienności w treściach dotyczących przyjęcia chrześcijaństwa w Polsce nie można wytłumaczyć różnicami w oficjalnym przekazie a jedynie szerszym kontekstem społecznym. W przypadku współczesnych sześćdziesięciolatków proces edukacji przebiegał w systemie socjalistycznym, w którym akcentowanie elementów religijnych, przynajmniej oficjalnie, nie była pożądana. Odmienna sytuacja miała miejsce w odniesieniu do dwudziestolatków, dla których przejawy życia religijnego są mocno zauważalne w życiu publicznym (instytucje publiczne, media). Wydaje się zatem, iż stosunek do przeszłości może być determinowany otoczeniem społecznym, w szerokim rozumieniu tego słowa.

²¹ Autorka niniejszego opracowania wyszła z założenia, iż podręczniki szkolne odzwierciedlają oficjalny sposób postrzegania danego wydarzenia specyficzny dla okresu edukacji poszczególnych grup wiekowych.

²² Gierowski I. i inni, *Historia*, PWSZ, Warszawa 1964.

²³ Choińska J i inni, *Historia. Poznać i zrozumieć*, WSiP, Warszawa 2007.

Interesujące, że rozbieżności między postrzeganiem dziejów Polski dotyczą także innych okresów. Przykładem niech będzie tu czas, który wskazują respondenci jako istotny dla dziejów kraju – funkcjonowania państwa socjalistycznego (rys. 4)

Rys. 4

SKOJARZENIA ZWIĄZANE Z PRZYJĘCIEM KOMUNIZMU

PRL		
<i>Młodzi</i>		<i>Starzy</i>
<i>milicja</i>	<i>odbudowa kraju</i>	<i>ZOMO</i>
<i>godzina policyjna</i>	<i>kolejki</i>	<i>Maluch</i>
<i>zakazy</i>		<i>praca</i>
<i>rygor</i>		<i>wycieczki</i>
<i>kartki</i>		<i>zielen</i>
<i>zasady</i>		<i>młodość</i>
<i>wyczekiwanie</i>		
<i>zależność</i>		

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań zrealizowanych do narzędzia prof. Jacka Leońskiego.

Wydaje się, iż powyższych rozbieżności tłumaczyć należy przede wszystkim czasem, w którym przebiegał okres dorastania oraz najwyższej aktywności obu badanych pokoleń. Starsze pokolenie doświadczyło „komunizmu” osobiście. Ich młodość - najczęściej interpretowana jako czas beztronski, z którym związane są różnego rodzaju pozytywne doświadczenia oraz emocje - przebiegała w tym okresie. Z okresem tym, kojarzą im się więc „...wycieczki, zielen, młodość...”. Z perspektywy terażniejszości dostrzegają również zalety systemu w postaci bezpieczeństwa pracy „...praca...”. Jednocześnie ich postrzeganie omawianego okresu ma dość stereotypowy charakter o czym świadczy przypomnienie sztandarowego produktu przemysłu samochodowego PRL – malucha. Inaczej funkcjonuje „komunizm” w opiniach młodszego pokolenia. Dla nich jest to czas, który znają jedynie z przekazów formalnych (szkoła, media) oraz opowiadań o charakterze nieformalnym (rodzina, znajomi). W ich świadomości jest to okres dość mroczny – sądząc po określeniach jakie pojawiają się w jego kontekście „...zakazy, rygor, kartki, godzina policyjna, milicja, zależność...”. Wspólne dla obu badanych grup wiekowych jest dostrzeżenie, iż w tym okresie ma miejsce „...odbudowa kraju...” oraz to co jedni doświadczyli osobiście a drudzy znają z relacji - „...kolejki...”.

Podsumowując należy stwierdzić, iż wśród respondentów można wyodrębnić dwa typy świadomości procesualną i zdarzeniową (punktową). Pierwsza z nich patrzy na przeszłość historyczną, jak na pewien ciąg zdarzeń. Dla drugiej dzieje to zbiór faktów – punktów na mapie, pomiędzy którymi występują białe plamy. Ten sposób widzenia czasów przeszłych determinuje

tendencje w wyodrębnianiu istotnych dla polskiej historii wydarzeń, które mają charakter uogólniony lub też, w przypadku drugiej tendencji, skonkretyzowany. Jak wskazują badania wpływ na sposób postrzegania istoty danego faktu z przeszłości ma kontekst społeczny, w którym funkcjonowali respondenci w okresie dorastania. Wydaje się również, iż istotną rolę dla prezentowanej przez poszczególne pokolenia świadomości historycznej odgrywa wiek respondentów – im jest młodszy tym bardziej ma ona „szkolny” charakter - wraz z wiekiem ulega ona większej indywidualizacji. Różnice międzypokoleniowe dotyczą też odmienności nadawania cech poszczególnym wydarzeniom. Często to samo zjawisko w świadomości pokoleń jest nazywane odmiennie nawet jeśli nadaje mu się tę samą wartość dodatnią lub ujemną. Warto również zauważyć, iż badani mają większą skłonność do pozytywnego postrzegania przeszłości. Wyrazem tego jest bardziej liczna reprezentacja wydarzeń pozytywnych niż negatywnych.

Bibliografia:

- Domański H., Sawiński Z., Słomczyński K., *Nowa klasyfikacja i skale zawodów: socjologiczne wskaźniki pozycji społecznej w Polsce*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2007
- Grabski A. F., *Badania dziejów społeczeństwa a problematyka świadomości historycznej*, „Dzieje Najnowsze”, 1976, nr 1.
- Kelles – Krauz K., *Socjologiczne prawo retrospekcji*, w: *Pisma wybrane*, Warszawa 1962, t. 1.
- Filipowicz J., *Pojęcie pamięci społecznej w nauce polskiej*, „Kultura i Historia” 2002, nr 2.
- Maternicki J., *Historia – kultura historyczna – świadomość historyczna*, “Wiadomości Historyczne”, 1984, nr 5-6.
- Pomorski J., *Spoleczna funkcja historii – analiza kontekstów znaczeniowych pojęcia*, w: *Spoleczna funkcja historii a wspolczesnosc*, red. Z. Mańkowski, J. Pomorski. Lublin 1985.
- Raport z wyników w województwie zachodniopomorskim Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, GUS, Olsztyn 2012.
- Szacka B., *Czas przeszły i pamięć społeczna. Przemiany świadomości historycznej inteligencji polskiej 1965-1988*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1990.
- Topolski J., *Wstęp*, w: *Świadomość historyczna Polaków*, red. J. Topolski, Łódź 1981.
- <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3984377/swiadomosc-historyczna.html>
- http://www.wup.pl/index.php?id=1415#menu_top